



زیرساخت‌های اجتماعی و فرهنگی وقف مشارکتی با استفاده از روش دلفی کیفی و کمی

منصور نجفلو^۱

محبوبه بابایی^۲

ربابه پورجلی^۳

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۱۰/۰۴ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۱۱/۰۸

چکیده

وقف و ترویج فرهنگ وقف در اسلام از موضوعات بسیار مهم و گسترده‌ای است. همچنین نقش وقف به‌عنوان یک امر مدنی برخاسته از فرهنگ والای اسلامی در توسعه زیرساخت‌های اجتماعی و فرهنگی و سامان بخشی به مسائل و مشکلات جامعه بر کسی پوشیده نیست. وقف، از بهترین اعمال خیرخواهانه است و به جهت امکان مشارکت همگان در این سنت حسنه سازمان اوقاف و امور خیریه مسیری را با عنوان وقف مشارکتی طراحی کرده است. هدف پژوهش ارائه مدل کاربردی از وقف مشارکتی با استفاده از روش دلفی کیفی و کمی است. روش پژوهش به لحاظ ماهیت و روش در زمره تحقیقات توصیفی - تحلیلی و با استفاده از روش دلفی انجام گردید. پژوهش از لحاظ فلسفی، رویکردش تفسیری و از لحاظ جهت‌گیری توسعه‌ای است؛ لذا از نظر هدف کاربردی، به لحاظ ماهیت و گردآوری اطلاعات توصیفی - پیمایشی و از نوع ترکیبی است که هم از داده‌های کیفی حاصل از پنل خبرگی و هم از داده‌های کمی حاصل از پیمایش برای گردآوری و تحلیل داده‌ها استفاده می‌کند. یافته‌های پژوهش نشان داد مؤثرترین انگیزه‌های واقفین: دینی، خدمت به هم‌نوع و گسترش علم و دانش در جامعه به جهت توسعه زیرساخت‌های اجتماعی و فرهنگی است.

کلمات کلیدی

وقف، وقف مشارکتی، توسعه زیرساخت‌های اجتماعی و فرهنگی.

۱- دانشجوی دکتری، گروه علوم اجتماعی، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران. mnajaflo1392@gmail.com

۲- استادیار، گروه علوم اجتماعی، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران. (نویسنده مسئول) mahboobe.babaei@iau.ac.ir

۳- استادیار، گروه علوم اجتماعی، واحد زنجان، دانشگاه آزاد اسلامی، زنجان، ایران. ropo.zanjan.iau.ir@gmail.com

زیر ساخت‌های اجتماعی و فرهنگی وقف مشارکتی با استفاده از .../نجفلو، بابایی و پورجیلی

مقدمه و بیان مسئله

وقف یکی از برترین مصادیق احسان و نیکوکاری است که در سامان‌دهی زندگی فرهنگی و اجتماعی، نقش فراوانی دارد. وقف از اموری است که قبل از اسلام بین جوامع بشری و بین پیروان همه ادیان متداول بود. بعد از ظهور اسلام این سنت توسط پیامبر اسلام (ص) و امامان معصوم (ع) پایه‌گذاری شد و مردم را به این امر تشویق و ترغیب می‌کردند که در راستای آن موقوفات بسیاری بر جای مانده است.

وقف از عوامل اثرگذار شکوفایی تمدن و پیشرفت در عرصه‌های گوناگون جوامع اسلامی به شمار می‌رود. از این رو، می‌تواند در جنبه‌های گوناگون حیات اجتماعی و فردی انسان، مانند فرهنگ، اقتصاد و دیگر عرصه‌ها، نقش سازنده‌ای داشته باشد.

طبق آیات قرآن کریم و روایات اسلامی وقف یکی از بارزترین و نیکوترین مؤلفه‌های احسان و انفاق در راه خدا و خلق خدا است (عسکری و بغدادی، ۱۳۹۴). وقف، سابقه طولانی در فرهنگ ملل و تمدن‌های تاریخ بشری دارد. تاریخچه‌ی وقف به پیش از ظهور اسلام بازمی‌گردد. شواهد و قرائن نشان می‌دهد که این عنوان پیش از اسلام بین پیروان همه ادیان در غرب و شرق متداول بوده و اداره‌ی معبدها، صومعه‌ها و آتشکده‌ها، زندگی اسقف‌ها، موبدان و کاهنان از منافع و درآمدهای موقوفات بوده است (الکبیبی، ۱۳۶۴). موقوفات در تأسیس و تداوم حیات نهادها و مراکز فرهنگی و اجتماعی تأثیر فراوانی داشته و توانسته‌اند در دوره‌های مختلف تاریخ منشأ حرکت‌های مؤثری باشند (پوراحمد، منوچهری میاندوآب، رفیعی‌مهر و آقاصفیری، ۱۳۹۲).

فرهنگ و تمدن اسلامی و عناصر تشکیل‌دهنده آن به‌گونه‌ای است که در صورت شناخت عمیق و همه‌جانبه آن‌ها، می‌توان راهکارهای توسعه و پیشرفت معنوی و مادی جامعه بشری را در تعلیم حیات‌بخش این فرهنگ الهی جستجو کرد. توصیه به داشتن روحیه انفاق، احسان، ایثار، تعاون، فداکاری، نوع‌دوستی، تعاضد، همیاری و ایجاد صدقات جاریه، در قالب سنت حسنه وقف، یکی از عناصر و عوامل به وجود آورنده فرهنگ و تمدن اسلامی است که ثمرات علمی، بهداشتی درمانی، اجتماعی و فرهنگی فراوانی در توسعه جامعه و رفع نیازهای روز آن در طول تاریخ داشته است (پوراحمد و همکاران، ۱۳۹۲). وقف در تمامی ادیان به اشکال مختلفی وجود داشته است. در ایران باستان، زرتشتیان بر اساس تعلیم کتاب اوستا، زمین‌های خود را برای ساخت آتشکده‌ها، در جهت ارائه خدمات به زائران و موارد مشابه وقف می‌کردند (عسکری و بغدادی، ۱۳۹۴). در کشور ما وقف دارای سابقه‌ای درخشان و طولانی‌مدت است. گرچه این نهاد در دوره‌های مختلف در اقتصاد کشور ما نقشی فعال

فصلنامه رهیافت‌های نوین مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی، دوره ۴، شماره ۱۶، زمستان ۱۴۰۳

داشته است، اما دوران صفوی را می‌توان اوج توسعه و رشد اوقاف در ایران در نظر گرفت. به طوری که در پایان دوران صفوی، در شهرهای ایران، کمتر زمین زراعی و یا خانه مسکونی یافت می‌شد که تمام یا بخشی از آن وقف نبوده است. وقف در ایران ابتدا به صورت زمین، باغ و ملک بود؛ ولی بعدها و به مرور زمان، علاوه بر املاک، مستغلات زیادی از قبیل مغازه‌ها، اماکن تجاری، ابزارهای مختلف تولیدی همچون آسیاب‌ها، نانوایی‌ها، حمام‌های عمومی، قهوه‌خانه‌ها، کوره‌های گچ‌پزی، کارگاه‌های بافندگی، کشتی‌های تجاری، کتاب و کتابخانه، پول نقد و مستمری‌های مقرر دولتی برای برخی از افراد نیز جزو موقوفات گردید (مصباحی مقدم؛ میسمی، عبدالهی و قائمی اصل، ۱۳۹۰).

وقف از افتخارات دین اسلام است ترویج فرهنگ وقف و تشکیل نهادهای خیریه در نصوص دینی و سیره معصومین (ع) توصیه شده چراکه وقف و نهادهای خیریه هر یک سهم بسزایی در تحقق امنیت و عدالت اجتماعی دارند. امروزه یکی از موضوعات مهم احکام اجتماعی اسلام وقف است. این امر به سبب جایگاه ویژه آن در سازمان‌دهی امور دینی و اجتماعی جامعه اسلامی همواره مورد توجه و اهتمام ائمه اطهار (ع)، فقها و متولیان امور جوامع اسلامی بوده است. وقف امروزه هم با روش‌های نوین و با استفاده از ظرفیت مسئولان و فعالان هیئت‌های مذهبی می‌تواند نقش‌آفرینی مهمی برای پایداری منابع مالی آن هیئت‌ها باشد. از این رو ضروری است نسبت به شناسایی ساختارهای گسترده وقف و راهکارها و روش‌های نوین اداره وقف، شناخت کامل داشته و بر اساس ظرفیت‌های هر هیئت، اقدامات نوینی را جهت ایجاد منابع مالی پایدار طراحی نماییم.

وقف مشارکتی وقفی است که برای موضوعی مشترک و با مشارکت چند واقف انجام می‌گیرد. به عبارتی دیگر واقفان، با هر تعداد و با هر مقدار سرمایه می‌توانند در وقف مذکور مشارکت کنند. یکی از ویژگی‌های مهم وقف مشارکتی، گسترش فرهنگ وقف به تمامی سطوح درآمدی جامعه است. افراد با هر سطح درآمدی می‌توانند در کار نیک مشارکت داشته باشند و صرفاً منابع مالی زیاد، ملاکی برای کمک‌رسانی نیست.

سؤال اصلی تحقیق این است که با توجه به شرایط جدید جوامع و حرکت آن‌ها از جوامع ساده به پیچیده به خصوص در شرایط فعلی جامعه ایرانی و مشکلات موجود و در راستای اقتصاد مقاومتی چگونه می‌توان مدلی از وقف و موقوفه ارائه نمود که جامعه را در حل بخشی از مشکلات یادشده یاری نماید؟

پیشینه تحقیق

الشریف، محمد مهدی؛ کیوانی هفشجانی، داریوش، (۱۴۰۱)، «وضعیت حقوقی اموال مؤسسات

زیر ساخت‌های اجتماعی و فرهنگی وقف مشارکتی با استفاده از .../نجف‌لو، بابایی و پورجیلی

خیریه پس‌از انحلال آن‌ها»، وضعیت اموال مؤسسات خیریه پس‌از انحلال آن‌ها از موضوعات حائز اهمیتی است که نه تنها در قوانین و مقررات موضوعه به صورت مبنایی، نظام‌مند و کامل مشخص نشده، در دیدگاه‌های حقوقی نیز تاکنون تحلیل نشده است؛ از این رو، نگارندگان در این تحقیق درصدد تحلیل وضعیت حقوقی اموال مؤسسات خیریه پس‌از انحلال آن‌ها برآمده‌اند. در همین راستا مؤلفان با تمسک به دلایل مربوطه اثبات کرده‌اند اطلاق قسمت «ص» ماده ۱۶ آیین‌نامه تشکیل‌های مردم‌نهاد (مصوب ۱۳۹۵/۰۵/۲۷ هیئت‌وزیران با اصلاحات و الحاقات بعدی) استناد پذیر نیست؛ بنابراین، نمی‌توان اموال و درآمدهای مازاد مؤسسات خیریه را بین مؤسسان و اعضای آن‌ها تقسیم کرد. افزون بر این، برخی از مصوبات که مقرر داشته‌اند که درآمدهای مؤسسات خیریه در صورتی مشمول مالیات به نرخ صفر می‌شوند که اساسنامه آن‌ها حاکی از این باشد که اموالشان پس‌از انحلال، به سازمان بهزیستی کشور یا یکی از مؤسسات دولتی یا خیریه و عام‌المنفعه دیگر واگذار شود. با توجه به مبادی حقوقی اموال مؤسسات خیریه (یعنی اعمال حقوقی‌ای که این اموال از رهگذر آن‌ها به مؤسسات خیریه منتقل شده یا در اختیار آن‌ها قرار گرفته‌اند)، از حیث اصول و قواعد حقوقی پذیرفتنی نیست.

میراحمدی، منصور، (۱۴۰۱)، «وقف و حکمرانی مردمی»، بیان داشتند که تحلیل مفهومی وقف نشان‌دهنده نسبت معنادار وقف و حکمرانی مردمی دست‌کم در سه زمینه است. مردمی‌سازی حکمرانی متوقف بر اثبات حق مشارکت مردم در امر حکمرانی است که بر پایه ظرفیت مفهومی وقف امکان‌پذیر است. همچنین، وقف از قلمرو گسترده‌ای برخوردار است و با ورود وقف به عرصه‌های اجتماعی به‌منظور تأمین اجتماعی و تحقق عدالت اجتماعی، امکان توسعه مشارکت مردم در امر حکمرانی فراهم می‌شود و درنهایت، وقف موجبات تداوم مشارکت مردم در امر حکمرانی را از طریق در پیش گرفتن الگوی مشارکتی مردم در تولیت وقف فراهم می‌سازد. مقاله حاضر با توجه به چنین یافته‌هایی، الگوی مدیریتی با ویژگی‌های مستقل بودن، مردمی/مدنی بودن، غیرانتفاعی بودن، داوطلبانه بودن و شراکتی بودن را برای اداره وقف پیشنهاد داده و به این نتیجه رسیده است که بهره‌گیری از وقف در مردمی‌سازی حکمرانی با چنین الگویی، ممکن به نظر می‌رسد.

مرتضوی و همکاران، (۱۴۰۱)، «طراحی الگوی حکمرانی نظام وقف در ایران (با تأکید بر نقش امنا)»، حکمرانی، یکی از الگوهای اداره امور و فعالیت‌های جمعی و عمومی است که بر اساس آن، بازیگران مختلف، اعم از دولتی و غیردولتی (بخش خصوصی و جامعه مدنی) در یک چارچوب مشارکتی و غیر سلسله‌مراتبی به‌منظور تدوین، اجرا و نظارت بر خط‌مشی‌های یک حوزه مشخص و در یک فضای تعاملی و چندجانبه، با همدیگر همکاری می‌کنند. بررسی‌ها نشان می‌دهند نهاد وقف به‌عنوان یک

فصلنامه رهیافت‌های نوین مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی، دوره ۴، شماره ۱۶، زمستان ۱۴۰۳

ساخت حقوقی، تاریخی و اسلامی و مردم‌نهاد، نیازمند یک الگوی اداره کارآمد است تا بتواند در راستای اهداف خود و پیشرفت جامعه، اثرگذاری بیشتری داشته باشد؛ بنابراین، برای استفاده از همه ساحت‌های حقیقی و حقوقی کشور در سطح ملی و محلی و شکوفاسازی ظرفیت‌های موقوفات، می‌توان از ابزار امنای به‌عنوان یک نهاد و رکن مردمی و تجلی اراده جمعی استفاده کرد.

جاو و همکاران (۲۰۲۰)^۱ در پژوهشی به طراحی الگوی حکمرانی موقوفات دانشگاهی پرداختند. آن‌ها تبیین کردند صندوق‌های موقوفه، تأثیر بسزایی در تأمین مالی دانشگاه‌ها دارند و در همین راستا تبیین نقش و وظایف واقفان، رئیس دانشگاه و مدیرعامل صندوق موقوفه از اهمیت بسزایی برخوردار است.

اهداف پژوهش

هدف اصلی:

ارائه مدلی از وقف مشارکتی کاربردی جهت توسعه زیرساخت‌های اجتماعی و فرهنگی

هدف فرعی:

بررسی تأثیر وقف مشارکتی به‌عنوان راهکاری برای افزایش درآمد دولت به‌منظور توسعه زیرساخت‌های اجتماعی و فرهنگی

سؤال‌های پژوهش

سؤال اصلی:

مدل وقف مشارکتی کاربردی جهت توسعه زیرساخت‌های اجتماعی و فرهنگی کدام است؟

سؤال‌های فرعی:

وقف مشارکتی به‌عنوان راهکاری برای افزایش درآمد دولت به‌منظور توسعه زیرساخت‌های اجتماعی و فرهنگی چه تأثیری دارد؟

پژوهش حاضر عهده‌دار پاسخ به این پرسش‌ها است که:

۱. شاخص‌های اثرگذار بر وقف مشارکتی کدام است؟

۲. مهم‌ترین عوامل مؤثر بر وقف مشارکتی و کارکردهای آن کدام است؟

مبانی نظری پژوهش

وقف:

وقف، در لغت به معنای توقف و درنگ کردن و حبس است (دهخدا، ۱۳۴۹: ۲۳۵) و در اصطلاح

زیر ساخت‌های اجتماعی و فرهنگی وقف مشارکتی با استفاده از .../نجف‌لو، بابایی و پورجیلی

فقهی از عقود اسلامی به معنای حبس کردن مال و جاری کردن منفعت یا ثمره آن برای استفاده عموم مردم، بدون دریافت عوض است. وقف در دانشنامه فرهنگ لغات و اصطلاحات عبارت است از حبس عین ملک یا مالی و مصرف کردن منافع آن در اموری که واقف معین کند. آنچه کسی از ثروت خود جدا کند که در کارهای عام‌المنفعه از آن استفاده کنند. از منظر فقه و حقوق نیز عقدی که بر طبق آن شخصی مال معینی از اموالش را برای استفاده فرد یا افرادی، یا موسسه‌ای و یا اموری اختصاص می‌دهد و پس از آن مال مذکور از مالکیت واقف خارج شده و قابل نقل و انتقال نخواهد بود. (محمدی خوانساری ۱۳۹۲: ۴۰۶). در این تحقیق منظور از وقف «بازداشت عین مال (از بخشش، فروش، واگذاری، اجاره، ارث و...) و تخصیص منافع آن به امور خیر مدنظر واقف» می‌باشد

ارکان وقف:

وقف و موقوفه دارای ارکانی است که فقدان هر یک از آن‌ها موجب می‌شود وقف با تعریف ذکرشده محقق نگردد:

واقف: کسی است که با عقد وقف، مال خود را جهت امور خیر هدیه می‌نماید.

موقوف یا موقوفه: مالی که جهت امور خیریه اهداء می‌شود.

موقوف علیه: شخص یا اشخاصی که با عقد وقف موقوفه یا عواید آن به آن‌ها تعلق می‌گیرد.

عقد وقف: قراردادی است که سبب خروج مال موقوفه، از ملک واقف و منع آن از انتقالات مرسوم

تجاری و صرف منافع آن برای موقوف علیه می‌شود. (حسینی، ۱۳۹۰: ۷-۸)

متولی: شخص یا اشخاص یا دستگاه یا سازمان و یا حکومت که عهده‌دار به انجام رساندن وقف در

راستای اهداف واقف باشد. (مؤلف)

انواع وقف

طبقه‌بندی موقوفات	انواع وقف	توصیف
وقف بر اساس ذی‌نفعان	عام	وقف برای مصالح عمومی مانند وقف مسجد برای استفاده عموم
	خاص	وقف برای استفاده شخص یا اشخاص خاص مانند فرزندان یا طلاب علوم دینی
وقف از نظر امکان انتقال	مشاع	ترکیب موقوفات عام و خاص
	منقول	دارایی‌هایی که امکان جابه‌جایی دارند؛ مانند قرآن، ظرف و...
وقف از نظر مدت	غیرمنقول	دارایی‌هایی که امکان جابه‌جایی ندارند؛ مانند خانه، باغ و زمین
	دائم	وقفی که محدود به زمان نیست.
	موقت	وقفی که محدود به زمان معینی است و پس از گذشت زمان به واقف یا وراث او عودت داده می‌شود.

فصلنامه رهیافت‌های نوین مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی، دوره ۴، شماره ۱۶، زمستان ۱۴۰۳

طبقه‌بندی موقوفات	انواع وقف	توصیف
وقف از نظر مشروعیت	صحیح و مشروع	وقفی که تمام دستورات دینی در آن رعایت شود.
	غیرشرعی	وقف مال برخلاف دستورات دینی مانند وقف اموال مسروقه یا وقف برای گناه
وقف از نظر منفعت	منفعتی	وقفی که از مزایا و عایدی (و نه خود) موقوفه برای تحقق نیات واقف استفاده می‌شود؛ نظیر وقف مغازه‌ای برای رتق وفتق هزینه‌های مدرسه
	انتفاعی	وقفی که از عین موقوفه استفاده می‌شود؛ نظیر حسینیه و مسجد
وقف از نظر مدیریت	تملکی	وقفی که اداره آن بر عهده سازمان اوقاف و امور خیریه است.
	غیرتملکی	موقوفاتی که متولی و ناظر و امین دارند و سازمان اوقاف و امور خیریه، تنها بر آن‌ها نظارت می‌کند.
	مستقل	موقوفاتی که مستقیماً تحت نظارت ولی فقیه هستند و ایشان برای آن‌ها کارگزار تعیین می‌کنند. این موقوفات، خارج از نظارت سازمان اوقاف و امور خیریه هستند؛ مانند موقوفات آستان قدس رضوی یا حضرت عبدالعظیم حسنی.

وقف در قرآن کریم

از جمله آیاتی که به‌طور عموم بر انجام خیرات و تشویق و تحریض آن‌ها دلالت دارد:

۱. آیه ۹۲ از سوره آل‌عمران است که می‌فرماید: «لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ»؛ شما هرگز به مقام نیکوکاران و خاصان خدا نخواهید رسید، مگر آن‌که از آنچه دوست می‌دارید و بسیار محبوب است در راه خدا انفاق کنید. هر چه انفاق کنید خدا بر آن آگاه است.

۲. آیه ۴۶ از سوره کهف که می‌فرماید: «الْمَالُ وَالْبَنُونَ زِينَةُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا خَيْرًا أَمْلاً»؛ (مال و فرزندان زینت حیات دنیا است و (لیکن) اعمال صالح که تا قیامت باقی است (مانند نماز و تهجد و ذکر خدا و صدقات جاری چون بنای مسجد و مدرسه و موقوفات و خیرات در راه خدا) نزد پروردگار بسی بهتر (عاقبت) آن نیکوتر است).

برای نگرش به مقام «وقف» در قرآن کریم بایستی آیات شریفه‌ای که بر انفاق، احسان، عمل صالح، خیرات، مبرات، باقیات صالحات، ایثار، صراحت دارد در نظر گرفت و از طرفی مبارزه بی‌امان وحی الهی را با کنز مال، تکاثر، تفاخر، استکبار، سرقت، طغیان، کسب حرام، حب مال، راندن قهرآمیز یتیم، پرخاش بر سائل و غیره را با تعمیقی وسیع از سه علم و ایمان بنگریم.

وقف در احادیث

از امام باقر (ع) روایت شده است که روزی پیامبر (ص) به مردی رسید که در باغ خود مشغول کاشتن نهالی بود، به او فرمود: آیا می‌خواهی تو را به نهالی راهنمایی کنم که ریشه‌اش محکم‌تر باشد و

زیر ساخت‌های اجتماعی و فرهنگی وقف مشارکتی با استفاده از .../نجفلو، بابایی و پورجیلی

زودتر به بار نشیند و میوه‌اش خوشمزه‌تر و پاکیزه‌تر باشد؟ آن مرد عرض کرد: بله! پدر و مادرم به فدایت ای رسول خدا! فرمود: هرگاه صبح و شب خود را آغاز کردی، بگو: سبحان‌الله و الحمد‌الله و لاله‌الله و الله‌اکبر؛ زیرا اگر این جمله را بگویی، برای هر تسبیحی، ده درخت از میوه‌های گوناگون خواهی داشت و اینان از باقیات و صالحات هستند. مرد عرض کرد: ای رسول خدا! شاهد باش که من این باغم را وقف مسلمانان تهی‌دست اهل صغه کردم. در این هنگام، خداوند این آیه را نازل کرد: «و اما کسی که عطا کرد و تقوا داشت و پاداش نیکوتر را تصدیق کرد، به‌زودی راه آسانی را پیش پای او خواهیم گذاشت. (محمدی ری‌شهری: ۳۶۱)

در روایتی نیز رسول خدا (ص) فرموده است: «إِذَا مَاتَ ابْنُ آدَمَ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثَ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ، أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ، أَوْ وَكَلٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ؛ (وقتی انسان بمیرد، پرونده اعمال وی بسته می‌شود، مگر در سه مورد، صدقه جاریه، علمی که از آن نفع برده شود و فرزند صالحی که برایش دعا کند). (مجلسی، ۱۴۰۳ ق: ۲۲؛ شعیری، ۱۰۵)

اسلام با سفارش به وقف و اهمیت به آن، برنامه‌ای متعالی و انسانی را بنیان نهاد که بر اثر آن عواطف بشردوستی زنده شد. این ابتکار در روح و اخلاق مردم اثر گذاشت، به‌گونه‌ای که از مال خود چشم پوشیدند و با وقف بخشی از اموال خود به سود کسانی که باید حمایت شوند، وسیله آسایش آنان را فراهم می‌آورند و نیازمندی‌های نسل‌های آینده را نیز از طریق وقف تأمین می‌کنند.

تعریف وقف مشارکتی

وقف مشارکتی وقفی است که برای موضوعی واحد و با مشارکت چند واقف انجام می‌گیرد؛ به‌عبارتی دیگر واقفان با هر تعداد سهم و با هر مقدار سرمایه می‌توانند در وقف مذکور مشارکت کنند.

ویژگی‌های وقف مشارکتی

وقف مشارکتی سه ویژگی منحصر به فرد دارد:

ویژگی اول و مهم وقف مشارکتی، گسترش فرهنگ وقف به تمامی سطوح درآمدی جامعه است. مزیت دوم وقف مشارکتی، ایجاد موقوفه‌های کلانی است که با ورود یک یا چند نفر قابل تأسیس نیست. مزیت سوم وقف مشارکتی، هدایت موقوفات جدید و نیات واقفان به سمت عرصه‌های جدید وقف و نیازهای روز جامعه است.

اولین و مهم‌ترین مزیت «وقف مشارکتی»، گسترش فرهنگ وقف به تمامی سطوح درآمدی جامعه است؛ افراد می‌توانند با هر درجه از تمکن مالی، در وقف شرکت کنند.

مزایای وقف‌های مشارکتی

برخی از پروژه‌های عمرانی به دلیل نیاز به نقدینگی بالا، اصولاً نمی‌توانند در قالب یک موقوفه مبتنی بر یک یا چند واقف محدود تعریف شوند، به همین دلیل نمی‌توان از ظرفیت وقف برای توسعه پروژه‌های عمرانی و عام‌المنفعه این‌چنینی استفاده کرد.

استفاده از وقف مشارکتی می‌تواند تا حدود زیادی این مانع را بردارد و راه را برای تأسیس چنین موقوفه‌هایی هموار کند، مزیت سوم «وقف مشارکتی»، هدایت مؤثر در تسبیل عواید موقوفه‌هاست؛ بهره‌بردن از موهبت خرد جمعی و تعاون و هم‌فکری برای تسبیل عواید موقوفه، در «وقف مشارکتی» بسیار کارا تر و مؤثرتر از تنظیم وقف نامه‌ها در موقوفه‌های فردی است. در واقع واقفان با استفاده از تجارب و دیدگاه‌های متفاوتشان می‌توانند خلأهایی که ممکن است در وقف نامه به وجود آید را تشخیص دهند و پُر نمایند. ضمن این‌که هدایت و مدیریت کارشناسان سازمان اوقاف و معرفی عرصه‌های جدید وقف و نیازهای روز جامعه به واقفان نیز می‌تواند در تسبیل بهتر منافع موقوفات مشارکتی مؤثر باشد.

مشکلات اجرایی

نخستین مشکل بر سر راه اجرای طرح «وقف مشارکتی»، چالش اعتماد عمومی است، تبلیغات اخیر سازمان اوقاف درباره وقف مشارکتی به‌گونه‌ای است که برخی از مردم این سازمان را محور «وقف مشارکتی» می‌دانند؛ به‌عبارت‌دیگر در ذهن برخی از افراد جامعه، این سازمان اوقاف است که «وقف مشارکتی» را سازمان‌دهی و هدایت می‌کند.

لزوم توجه به حقوق وقف مشارکتی

موضوع دیگری که ممکن است مشکلاتی را بر سر راه تأسیس نهاد «وقف مشارکتی» ایجاد کند، مشکلات حقوقی و قانونی است، در قانون مدنی سخنی از وقف مشارکتی به میان نیامده است، اما به نظر می‌رسد منعی برای ایجاد این نهاد وقفی وجود ندارد، با این حال مباحث مربوط به مدیریت چنین نهادهایی، با وجود مشارکتی بودن، به دلیل رویکرد عام‌المنفعه و غیرانتفاعی، نمی‌تواند در قالب عقد شرکت تنظیم شود؛ بنابراین لازم است قوه مقننه نیز با مشارکت حوزه و دانشگاه نسبت به قوانین موردنیاز «وقف مشارکتی» در آینده اقدام کند، ضمن اینکه می‌توان با در نظر گرفتن امتیازاتی برای ایجاد این دسته از موقوفات، تأسیس آن‌ها را تسهیل کرد. (پایگاه دبیرخانه شورای عالی فرهنگی آستان قدس رضوی)

زیر ساخت‌های اجتماعی و فرهنگی وقف مشارکتی با استفاده از .../نجفلو، بابایی و پورجیلی

بررسی دیدگاه‌های پدیده‌های اجتماعی وقف

وقف یک پدیده اجتماعی است که با محیط جغرافیایی و نظام ارزشی و هنجارهای فرهنگی یک جامعه در ارتباط است. وقف می‌تواند بر نظام اجتماعی و رفتارهای سیاسی و فرهنگی اثر گذاشته و به حل مسائل جامعه کمک کند و همچنین از نهادها و مؤسسات اجتماعی و کارگزاران فرهنگی تأثیر بگیرد به همین جهت دست‌اندرکاران مسائل سیاسی و اجتماعی می‌توانند وقف را از نگرش و دیدگاه خود موردبررسی و کنکاش قرار داده و به تعریف نظری عملیاتی، مطابق با هنجارهای اجتماعی بپردازند. امروزه سه دیدگاه نظری و فکری در مکتب جامعه‌شناسی مطرح است که می‌توان از این سه دیدگاه به بررسی پدیده‌های اجتماعی پرداخت. کارکردگرایی، ستیزگرایی و ساختارگرایی.

پیشینه وقف

اولین وقف در اسلام توسط رسول‌الله (ص) صورت پذیرفته که «حوائط سبعة» نام داشته است. پیش از اسلام نیز، حبس اموال مطابق موازین دینی که در مصرف آن تغییر داده نشود، وجود داشته است، هرچند که حبس یا وقف نامیده نمی‌شد؛ اما از حیث مفهوم، قرابت بسیاری با وقف به معنای مصطلح در اسلام داشته است. گفته شده که اوقاف حضرت ابراهیم (ع) که تا امروز نیز باقی است، بهترین شاهد برای وجود وقف پیش از اسلام می‌باشد.

وقف و عدالت

مقوله عدالت، مقوله بایستگی‌ها و شایستگی‌هاست. وقف می‌تواند به‌عنوان یک سیستم پویا و بازوی نیرومند با ایجاد و حفاظت و بهره‌برداری مناسب در جهت تحقیق عدالت اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی به کار آید.

جنبه اجتماعی وقف

۱. استحکام پیوندهای اجتماعی اعم از خانواده و...؛ ۲. ایجادکننده و گرمی‌بخش وفاق و دوستی؛ ۳. بوجودآورنده مؤسسات و سازمان‌های جدید اجتماعی و رفاهی؛ ۴. ایجادکننده و توسعه‌دهنده شهرها و روستاها؛ ۵. تأمین‌کننده منابع و ابزار موردنیاز مردم؛ ۶. کاهش‌دهنده فاصله طبقاتی؛ ۷. پرورش روحیه خودباوری مقدمه خداباوری؛ ۸. آرامش‌بخش و آرام‌کننده دردها و آلام مردم و...

جنبه فرهنگی وقف

۲. رشد خصایل خوب انسانی همچون فداکاری و گذشت؛ ۳. معرفی جهان اسلام به بیگانگان؛ ۴. معرفی تشیع سرخ‌علوی و حکومت ولایی؛ ۵. ایجاد و توسعه

فصلنامه رهیافت‌های نوین مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی، دوره ۴، شماره ۱۶، زمستان ۱۴۰۳

نهادهای فرهنگی؛ ۶. توسعه کتاب کتاب‌خوانی؛ ۷. توسعه هنر در کلیه رشته‌ها؛ ۸. حفظ میراث فرهنگی؛ ۹. تشکیل و گسترش همایش‌ها، کنگره‌ها و کنفرانس‌ها؛ ۱۰. چاپ نشریات برای بالا بردن آگاهی‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی؛ ۱۱. حفاظت و حراست و بازسازی اماکن متبرکه؛ ۱۲. نقش اساسی؛ در ایجاد و توسعه مدارس و بیمارستان‌ها و مساجد و تکایا؛ ۱۳. ... (ارجمندنیا، ۱۳۸۰: ۸۵)

آثار و کارکردهای اجتماعی وقف

در بعد اجتماعی وقف همچون چتری بزرگ سایه‌ی خود را بر سر تمام نیازمندان و محرومان می‌گستراند و جامعه را از فقر که عامل بسیاری از مفسدات اجتماعی، اخلاقی و سستی در ارکان دینی است، نجات می‌دهد و امکان همزیستی مسالمت‌آمیز را در محیطی مملو از اخوت و حسن ظن که زمینه‌ساز پیشرفت و تعالی جامعه خواهد شد فراهم می‌کند. بسیاری از خدمات اجتماعی در گذشته از طریق موقوفات ارائه می‌شده است؛ کاروانسراها، رباط‌ها، دارالایتام و... اماکنی بودند که به‌شدت مورد نیاز جامعه سنتی بوده و واقفان با عنایت به این دسته از نیازهای اجتماعی اقدام به عمل وقف می‌کرده‌اند، حمایت از گروه‌های اجتماعی مانند مسافران، فقرا، کمک به ازدواج افراد بی‌بضاعت، ایجاد مراکز بهداشتی و درمانی، تأسیس پرورشگاه‌های کودکان بی‌سرپرست، ایجاد مجتمع تربیتی در مناطق محروم کشور و... از مهم‌ترین کارکردهای اجتماعی وقف در جامعه است. سنت حسنه وقف یکی از مصادیق بارز احسان و خیرخواهی است که انسان با بهره‌گیری از تعالیم انبیا آن را از دیرباز بنیان نهاده و در صحنه حیات اجتماعی به ودیعت گذارده است. روحیه تعاون اجتماعی و سبقت در خیرات در نهاد وقف عینیت می‌یابد و به عمل واقف، مهر ابدیت می‌زند. در وقف دو بعد خوددوستی و نوع‌دوستی انسان به منصفه ظهور می‌رسد. یکی از هنرهای اسلام به‌منظور نفوذ بیشتر کلامش در انسان استفاده از خوددوستی انسان (حب النفس) است که در آیات مختلف خطاب به انسان عنوان شده. در وقف نیز از بعد خوددوستی انسان استفاده کرده و عضویت در این نهاد را راهی می‌داند که در آن نام انسان و مالکیت اموال و دارایی‌های او تا ابد تضمین می‌شود و در مواردی که مدنظر دارد عایدات آن به مصرف می‌رسد. (سلیمی‌فر، ۱۳۷۰: ۸۸) وقف آثار اجتماعی بسیاری دارد که به چند نمونه اشاره می‌شود.

جایگاه اجتماعی وقف

«۱. از بارزترین ویژگی‌های اجتماعی نظام وقف طبقاتی نبودن آن است. بدین معنا که سنت وقف همواره و برای همه اقشار جامعه قابل دسترس است و در انحصار یک طبقه خاص نبوده و نیست.

زیر ساخت‌های اجتماعی و فرهنگی وقف مشارکتی با استفاده از .../نجف‌لو، بابایی و پورجلی

۲. نظام وقف عبارت است از چارچوب بنیادین مسئولیت‌های متقابل و همبستگی اجتماعی میان ثروتمندان و نیازمندان.
۳. نظام وقف یکی از سازوکارهای تحقق عدالت اجتماعی و وسیله‌ای صلح‌آمیز برای توزیع مجدد درآمد بدون هرگونه اجبار و مداخله قدرت حاکمانه بوده و هست.
۴. وقف نقش ملموسی در ارائه خدمات رفاهی (به‌ویژه در مناسبت‌ها و حوادث و تصمیم‌گیری‌های مهم شخصی و خانوادگی مانند ازدواج، اشتغال، تحصیل، برگزاری مراسم و عزا و...) دارد.
۵. وقف در حمایت از کبان خانواده که سنگ بنای جامعه است و حفظ انسجام و یکپارچگی آن از طریق حمایت‌های مالی و تدارکاتی و نیز حمایت از حقوق افراد ضعیف و بیمار خانواده‌ها و کسانی که از توانمندی‌های جسمی و روحی کمتری برخوردارند نقش مهمی ایفا کرده و می‌کنند.
۶. وقف فراهم کردن چارچوبی اساسی برای مشارکت مردم در امور اجتماعی است بدین معنا که تصمیم یک فرد برای نهادهای عام‌المنفعه (چون مدرسه بیمارستان) را به وجود می‌آورد». (مهندین، ۱۳۸۶: ۱۹)

تأثیر وقف بر تحقق عدالت اجتماعی و رفاه عمومی

- از متون اسلامی به‌خوبی روشن است که اسلام، هم خواهان زدودن همه جوانب و زوایای فقر در جامعه است و هم خواهان رفاه عمومی در حد معقول و مشروع.
- اولاً فقرزدایی تنها در حد قوت لایموت به نیازمندان کفایت نمی‌کند.
- ثانیاً مسلمانان در برابر یکدیگر مسئول هستند و کفالت همگانی دارند.
- وقف از دو راه می‌تواند در این مورد مؤثر باشد:
۱. نفس استقلال اقتصادی و رشد و توسعه اقتصادی (مبتنی بر موازین اسلامی) به‌طور طبیعی موجب رفاه عمومی و زدودن و حداقل کاهش چشمگیر فقر و محرومیت و آثار شوم آن در جامعه خواهد شد. (حائری، ۱۳۸۰: ۴۲۱)
 ۲. بخش عمده موارد مصرفی که واقفان دورنگر و نیکوکار در طول تاریخ وقف در نظر گرفته‌اند به رفاه عمومی، فقرزدایی و عدالت اجتماعی مربوط می‌شود. اگر ما نگاهی هرچند گذار، به تاریخ وقف و مضمون وقف نامه‌ها بیندازیم به‌خوبی درمی‌یابیم که واقفان خیر و دوراندیش تمام زوایا و جوانب نیازها را در نظر گرفته‌اند. (سعیدخو، خیرآبادی، ۱۳۸۰)

عدالت و تأمین اجتماعی

افشار کم‌درآمد یا فاقد درآمد و امکانات ضروری زندگی که به نام مستمند و فقیر شناخته شده‌اند، همواره وجود داشته است. در کنار اینان قشر مرفه‌ی هم وجود داشته است. تدبیر شریعت اسلام برای ایجاد توازن اجتماعی وقف است. عناوینی که در تاریخ اسلام گزارش شده عبارت‌اند از: وقف خانه ایتام، وقف نان و طعام، وقف لباس و پوشاک، وقف محل مسکونی برای فقیران بدون مسکن، وقف غسل و کفن و دفن فقیران و وقف آب‌انبار، وقف آب آشامیدنی و غیره.

وقف گامی برای تعدیل ثروت است. یکی از راه‌های تعدیل ثروت همین وقف کردن است. این‌ها ارزش وقف است. حالا اگر کسی وقف نکند چه می‌شود؟ اگر کسی وقف نکند مصداق این آیه است: «ما أُغْنِي عَنِّي مَالِيَهُ» (حاقه/۲۸) افرادی روز قیامت می‌گویند: خاک بر سر ما! پول داشتیم، پولم به دردم نخورد. «ما أُغْنِي عَنِّي مَالِيَهُ» این فریاد افرادی است که دارند و انفاق نمی‌کنند.

پیامبر اکرم (ص) می‌فرمایند: با مردن انسان طومار زندگی او پیچیده شده و برای همیشه ارتباط او با دنیا قطع می‌شود، مگر سه گروه: ۱- دانشمندی که اثری علمی برای هدایت مردم، از خود به یادگار گذاشته باشد. ۲- صدقات و خیرات مستمری که مردم، از آن‌ها سود برند. ۳- فرزند صالح و نیک کرداری که پدر و مادر را به دعای خیر یاد کند. «یا لَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي» (فجر/۲۴) کاش برای قیامت یک چیزی ذخیره کرده بودم. این ناله‌ی افرادی است که انفاق نمی‌کنند. «رَبِّ ارْجِعُون» (مؤمنون/۹۹) خدایا مرا به دنیا برگردان. عمل صالحی انجام دهم. این شعار کسانی است که وقف نمی‌کنند.

آثار و کارکردهای تربیتی وقف

یکی از مسائل مورد توجه مکتب اسلام گسترش عدالت اجتماعی و نجات دادن انسان‌ها از ناامیدی و تبعیض‌های گوناگون اقتصادی، اجتماعی و ایجاد قسط و عدل است. لذا در قرآن کریم به‌طور مکرر به آیاتی برمی‌خوریم که بر مساله نیکوکاری و احسان و کمک به فقرا و مستمندان، دستگیری مظلومان و غیره تأکید می‌نماید. سنت حسنه وقف نیز یکی از حسنات مؤکد و از باقیات و صالحات است که مورد تأکید آیین اسلام می‌باشد. (نوای وقف، مرداد ۱۳۸۷، ماهنامه داخلی اداره کل اوقاف و امور خیریه استان کرمانشاه)

وقف فرهنگی

فرهنگ به هستی خاص یک جامعه اطلاق می‌شود. یعنی جامعه در کلیت خویش با جوامع دیگر تفاوت چندانی ندارد و آنچه کیان یک جامعه را از جوامع دیگر متمایز می‌سازد، فرهنگ آن جامعه

زیر ساخت‌های اجتماعی و فرهنگی وقف مشارکتی با استفاده از .../نجف‌لو، بابایی و پورجیلی

است. فرهنگ یک جامعه بر تفکر آن جامعه استوار است و تفکر نیز در بستر فرهنگ رشد خواهد کرد. جامعه‌ای با تفکر پویا جامعه‌ای است که از تفکر قوی برخوردار است و تفکر قوی نیز در دامن فرهنگ شایسته و بارز، پرورش می‌یابد. برخورداری اقشار محروم از مزایای فرهنگی باعث رشد جامعه می‌گردد. به دلیل اینکه بهره‌مندی اقشار محروم جامعه به‌منزله سیال بودن فرهنگ جامعه است سیالیت فرهنگ، رمق خلاقیت را در وجود آن جامعه زنده می‌گرداند. وقف فرهنگی تزریق آگاهی به انسان‌های محرومی است که صدها سال اسیر قفس جهالت مانده‌اند. وقف فرهنگی فروزان کردن مشعل نور در دل تاریکی جهالت انسان‌هاست. جهالتی که به‌مثابه زنجیر تفکر را اسیر خویش نگه‌داشته است. بنای نازایی تفکر با وقف فرهنگی از بین می‌رود و وقف فرهنگی است که تفکر را در سطح تمام افراد جامعه همگانی می‌کند. انسان‌هایی که نهادهای فرهنگی را به جامعه وقف می‌کنند آگاه باشند که در واقع با وقف نهاد فرهنگی به جامعه اندیشه را به جامعه اهدا نموده‌اند. اندیشه‌ای که بدون آن حتی نمی‌توان خدای خود را شناخت. (نوای وقف - مرداد ۱۳۸۷)

آثار و کارکردهای فرهنگی وقف

وقتی به تاریخ موقوفات نظر می‌کنیم، بین وقف و شکوفایی تمدن اسلامی رابطه‌ای جدی و اساسی می‌یابیم، در تاریخ اسلامی، اولین واقف رسول خدا بود و اولین موقوفات به دست ایشان، مسجد قبا و مسجد النبی و حوائط سبعه (بستان‌های هفتگانه) بود ماهیت این موقوفات نشانگر فرهنگی بودن وقف در نگرش اسلامی است. پس از پیامبر نیز هزاران مورد برای وقف اختصاص داده شده است. چه در کشورهای مختلف اسلامی و چه در کشورهای غیر اسلامی که مسلمانان در آنجا زندگی می‌کنند. نقش این موقوفات در فرهنگ و تمدن اسلامی، آن‌چنان گسترده است که برخی پژوهشگران با مطالعه تاریخ اسلام و فرهنگ و تمدن اسلامی دریافته‌اند که وقف در پنج زمینه کارکرد مثبت داشته و سبب رونق و پویایی دین مبین اسلام گردیده است.

نقش وقف در توسعه فرهنگی

وقف فرهنگی به معنی برخوردار ساختن اقشار محروم جامعه از مزایای فرهنگی، در جهت توسعه فرهنگی جامعه است. برخورداری اقشار محروم جامعه از مزایای فرهنگی، باعث رشد جامعه می‌گردد. به دلیل این‌که بهره‌مندی اقشار محروم جامعه به‌منزله، سیالیت فرهنگی جامعه، رمق خلاقیت را در وجود جامعه می‌دواند. وقتی جامعه خلاق شود، تفکر در جامعه زنده می‌گردد. با زنده شدن تفکر در یک جامعه، جامعه هرگز رو به فقر گام برنمی‌دارد؛ برای این‌که تفکر، جامعه و افراد جامعه را به شناخت درست از زمان، نقش آن در تکامل پدیده‌ها و نیازمندی‌های زمان هدایت می‌کند؛ و بدین طریق جامعه

در تمام معضل اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی دارای تشخیص و شناخت درست می‌گردد. لذا وقف فرهنگی به‌مثابه بازگرداندن تفکر در لایه‌های زیرین جامعه است. وقف فرهنگی تزریق آگاهی به انسان‌های محرومی است که صدها سال اسیر قفس جهالت مانده‌اند. وقف فرهنگی فروزان کردن مشعل نور در دل تاریکی جهالت انسان‌های؛ جهالتی که به‌مثابه زنجیره در بیغوله‌های زندان تفکر را اسیر خویش نگه‌داشته است. بنای عقامت و نازایی تفکر صرفاً با وقف فرهنگی از بین می‌رود. وقف فرهنگی است که تفکر را در سطح تمام افراد جامعه همگانی می‌کند. انسان‌هایی که نهادهای فرهنگی را به جامعه وقف می‌کنند؛ آگاه باشند، که درواقع با وقف نهاد فرهنگی به جامعه، اندیشه را به جامعه اهدا نموده‌اند. اندیشه که بدون آن حتی نمی‌توان خدای خویش را شناخت و همه باید بدانند که اگر تفکر را به افراد جامعه ادا کنند نه‌تنها جامعه را نجات داده است بلکه خود را نیز جاودانه ساخته است؛ زیرا نسل‌های بعدی را به خوب خواهند دانست که کدام انسان‌ها، به چه میزان از ایثار، بقا نسل خویش را با اهدای تفکر به جامعه، تضمین نموده‌اند.

مبارزه با تهاجم فرهنگی

از طریق احداث و ایجاد مراکز تفریحی و فرهنگی که باعث هدفمند شدن مسیر عمر انسان و توجه کم‌تر به انحرافات احتمالی می‌گردد. اگر افرادمالشان را در راه هزینه‌تحصیل افرادمحروم قراردهند، باعث خواهد شد که این افراد بتوانند استعدادهای خود را بروز دهند. (فصلنامه وقف میراث جاویدان، ش ۱۰)

پویایی فرهنگ

سازوکار فرهنگ تا حد زیادی منوط به کارکرد وقف است. عدم معصیت در موقوف یکی از شرایط پذیرفته شدن وقف است مثلاً برای کارهای خلاف شرع نمی‌توان وقف کرد. وقتی شرایط و دیگر مباحث مرتبط با وقف را در فرهنگ اسلامی مطالعه می‌کنیم درمی‌یابیم که شریعت برای وقف اهداف عالی و رسالتی زیربنایی و اساسی و گسترده، در نظر گرفته است. به همین دلیل بود که نهادهای فرهنگی بزرگی در سرزمین‌های اسلامی مثل بیت‌الحکمه در دوره مأمون عباسی تأسیس و دایر شد.

وابستگی اوقاف و فرهنگ دینی از چند جهت قابل ملاحظه است:

۱. با وقف مکان‌هایی همچون مساجد، فرهنگ دینی نهادینه می‌شود.
۲. به دلیل فسادزایی تکاثر ثروت، وقف از تکاثر پیشگیری می‌کند و توازن اجتماعی به وجود خواهد آورد.

زیر ساخت‌های اجتماعی و فرهنگی وقف مشارکتی با استفاده از .../نجفلو، بابایی و پورجیلی

۳. با گسترش عدالت اجتماعی از طریق وقف، کارآمدی و موفقیت دین در جامعه تضمین می‌شود و از این طریق فرهنگ دینی بسط می‌یابد.

۴. آرامش روانی که برای واقفان پدید می‌آید، به‌نوعی به سلامت روحی و اجتناب از گناه منجر می‌شود از این‌رو، فرهنگ دینی توسعه پیدا می‌کند.

تعارض بین اهداف واقف و اهداف اجتماعی

در جریان وقف، واقف با وقف مال و ثروت خویش نحوه‌ی استفاده از آن را نیز تعیین می‌کند. به‌عبارت‌دیگر وقف نامه درواقع دستورالعملی است که بر اساس آن خطوط کلی دلخواه اداره‌ی موقوفه برای متولیان و ناظرین بعدی معلوم می‌شود. از آنجاکه نیت واقف و عمل بر اساس نیت واقف اهمیت فراوانی دارد و عمل بر اساس نیت او الزامی و تخطی از آن جایز نیست از این‌رو ممکن است در برخی از موارد بین اهدافی که واقف تعیین کرده و اهداف اجتماعی و مصالح عمومی تعارض پیش آید.

راهکارهای ترویج فرهنگ وقف در جامعه

برای شکوفایی وقف در جامعه باید فرهنگ وقف را ترویج کرد. برای این منظور، تنها یک‌نهاد یا ارگان مسئول نیست بلکه همه‌ی دستگاه‌های تبلیغی و اجرایی کشور موظف‌اند تا در جهت اعتلای فرهنگ وقف در جامعه با یکدیگر همکاری کرده و زمینه‌های شکوفایی آن را فراهم آورند. هرچند عمل به وقف از سوی مردم مهم‌ترین راه گسترش فرهنگ وقف است اما باید توجه داشت که مردم نیازمند راهنمایی و آموزش‌های دینی عملی در این زمینه هستند. از این‌رو مسئولان کشور به‌ویژه دست‌اندرکاران امور مذهبی و فرهنگی می‌توانند با یک برنامه‌ریزی صحیح و سیاست اصولی در جهت‌دهی افکار عمومی به سمت فرهنگ وقف مؤثر باشند. آثار مثبت وقف در زمینه‌های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در جامعه ایجاد می‌کند که در گسترش وقف تلاش جدی داشته باشیم. چراکه اگر به این سنت حسنه عمل شود بسیاری از مشکلات فعلی جامعه‌ی ما قابل حل خواهد بود. سازمان اوقاف و امور خیریه، مبلغان دین، ائمه‌ی جمعه و جماعات، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان تبلیغات اسلامی، سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، وزارت علوم تحقیقات و فناوری، وزارت آموزش و پرورش، سازمان صداوسیما، وزارت کشور و مجلس شورای اسلامی از جمله نهادها و وزارتخانه‌هایی هستند که در چگونگی ترویج و اشاعه‌ی فرهنگ وقف در جامعه نقش اساسی دارند.

روش تحقیق

هدف پژوهش حاضر ارائه مدل کاربردی از وقف مشارکتی با استفاده از روش دلفی می‌باشد.

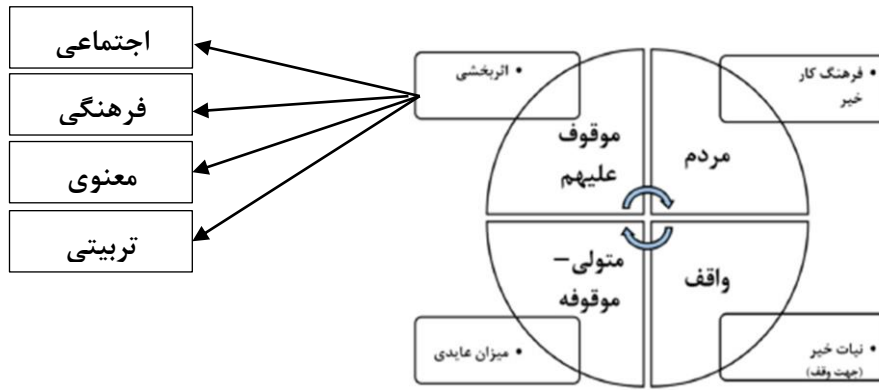
از آنجاکه در مطالعه حاضر برای شناسایی مؤلفه‌های مربوط به وقف در وقف مشارکتی در اداره کل اوقاف استان تهران، (با حذف معیارهای بی‌اهمیت یا کم‌اهمیت و افزودن معیارهای مهم شناسایی نشده) بود، لذا از نظر هدف کاربردی، به لحاظ ماهیت و گردآوری اطلاعات توصیفی - پیمایشی و از نوع ترکیبی است که هم از داده‌های کیفی حاصل از پنل خبرگی و هم از داده‌های کمی حاصل از پیمایش برای گردآوری و تحلیل داده‌ها استفاده می‌کند. از آنجایی که متمرکز بر یک منطقه خاص است، لذا یک مطالعه موردی محسوب می‌شود. با توجه به پیچیدگی هدف که دستیابی به آن نیازمند بهره‌مندی از اشکال مختلفی از داده‌ها می‌باشد، پژوهش حاضر، به لحاظ فرایند اجرا یک پژوهش ترکیبی محسوب می‌شود؛ زیرا ماهیت و گستردگی آن به گونه‌ای است که نمی‌توان تنها از یکی از شیوه‌های کمی یا کیفی استفاده نمود؛ بنابراین یک شیوه تلفیقی یا ترکیبی، بهتر می‌تواند در این نوع بررسی‌ها مورد استفاده قرار گیرد. شیوه‌های تلفیقی، هم شامل جمع‌آوری داده‌های کمی و کیفی و هم تحلیل آن‌ها است. در رویکردها و جهت‌گیری‌های کمی، روش‌های تحقیق به‌طور عمده جهت تعیین گستره یک مسئله، مشکل یا پدیده مناسب‌تر هستند و در مقابل اگر هدف مطالعه به‌طور عمده توضیح یک موقعیت، پدیده، مسئله یا اتفاق باشند و اطلاعات با استفاده از اندازه‌گیری متغیرها در مقیاس‌های اسمی و ترتیبی جمع‌آوری شود روش تحقیق کیفی بر پژوهش حاکم می‌شود. تحقیق کیفی عبارت از مجموعه فعالیت‌هایی (چون مشاهده، مصاحبه و شرکت گسترده در فعالیت‌های پژوهشی) است که هرکدام به نحوی محقق را در کسب اطلاعات دست‌اول، درباره موضوع مورد تحقیق یاری می‌دهند. بدین ترتیب، از اطلاعات جمع‌آوری شده، توصیف‌های تحلیلی، ادراکی و طبقه‌بندی شده حاصل می‌شود.

یافته‌های تحقیق

هدف از این پژوهش، شناسایی و بررسی عوامل مؤثر بر توسعه وقف مشارکتی بود. در تحقیق حاضر با استفاده از رویکرد ترکیبی، ابتدا مؤلفه‌های تعیین‌کننده شناسایی، سپس چارچوب‌بندی و سپس مدل‌سازی شد. بر اساس مدل‌های اندازه‌گیری در متغیر ساختاری و سیاسی ابعاد درون سیستمی و برون سیستمی؛ در متغیر حقوقی و نظارتی ابعاد درون سیستمی و برون سیستمی؛ در متغیر مدیریتی و اجرایی ابعاد درون سیستمی و برون سیستمی و در متغیر ارتباطی و فرهنگی درون سیستمی و برون سیستمی به ترتیب اولویت تبیین‌کننده سازه خود بودند.

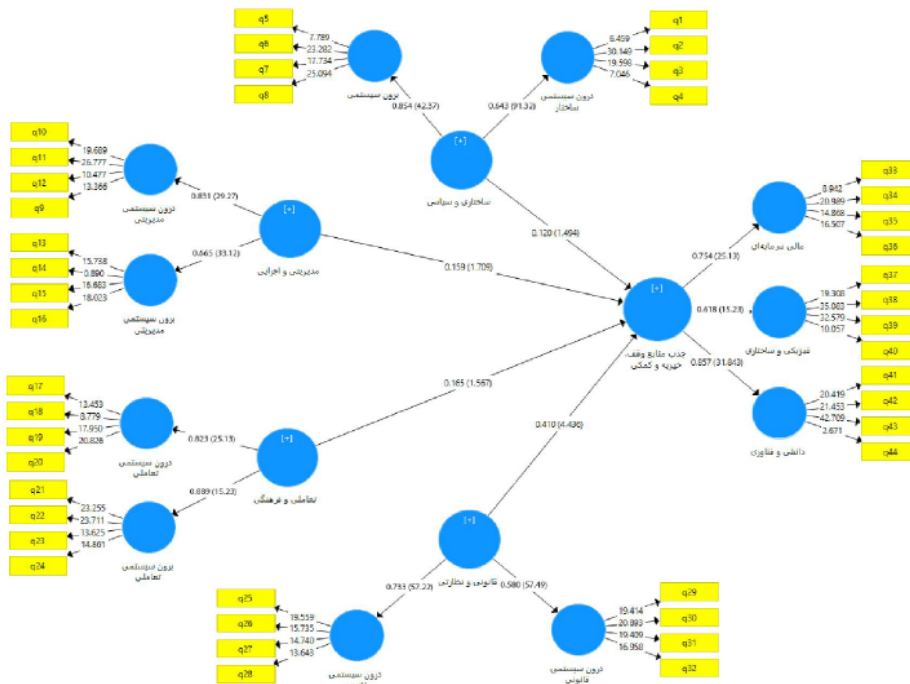
زیر ساخت‌های اجتماعی و فرهنگی وقف مشارکتی با استفاده از .../نجف‌لو، بابایی و پورجلی

مدل ساختاری تفسیری



شکل ۱: مدل ساختاری تفسیری

مدل نهایی پژوهش



شکل ۲: مدل نهایی پژوهش

بحث و جمع‌بندی

بحث و نتیجه‌گیری در مورد یافته‌های تحقیق در قالب مؤلفه‌های رویکرد نظریه داده بنیاد و همچنین آزمون فرضیه‌های بازتولید شده ارائه و یافته‌های بخش کیفی و کمی توأمان تطبیق شده‌اند. ترکیب یافته‌های کمی و کیفی تحقیق نشان دادند که تغییرات مدیریتی در وقف مشارکتی در دو سطح ساختاری - کارکردی و ذهنی - معنایی رخ داده است. منابع و مجاری این تغییرات، علاوه بر منابع داخلی، منابع بیرونی و خارجی یعنی فرآیند تغییر تکنولوژی و شکل‌گیری اهداف نوین از جمله اهداف اجتماعی، مسئولیت اجتماعی و پایداری هستند.

در دنیای رقابتی امروزی، مدیران و مسئولان سازمان اوقاف علاوه بر در نظر گرفتن مسائل سازمان و منابع داخلی، خود را به مدیریت و نظارت بر منابع مرتبط خارج از سازمان نیز نیازمند می‌دانند که این امر در واقع به دلیل دستیابی به مزیت‌های رقابتی (رقابت با ارکان و امور خیریه خصوصی) با هدف کسب سهم بیشتری از وقف و امور خیریه است. یکی از فعالیت‌های اولیه یک مدل وقف مشارکتی، افزایش خدمت به موقوف علیهم به‌وسیله افزایش کیفیت خدمات و در دسترس بودن آن می‌باشد. به علاوه هدف هر سازمانی افزایش ایجاد ارزش در حین کاهش هزینه‌هاست. بر اساس یافته‌های این تحقیق عناصر مؤثر تغییر در این دگرگونی عبارت بودند از آثار اجتماعی، اقتصادی، معنوی، تربیتی و فرهنگی، پیدایش اشکال نوین وقف مشارکتی، رسانه‌ها و ارتباطات مدرن، ورود دولت و برنامه‌های کلانی نظیر حفاظت از محیط‌زیست و مسئولیت اجتماعی و همکاری با سازمان‌ها و... همچنین مقولاتی چون عملکردضعیف و عدم توسعه زیرساخت‌ها، مشکلات و موانع متعدد عدم گسترش امور مربوط به وقف در فرایند گسترش وقف مشارکتی، اثرات منفی عدم توجه به وقف مشارکتی بر کیفیت اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، معنوی، تربیتی و حفظ محیط‌زیست، عدم توجه به واقفین و ترجیحات موقوف علیهم و پایین بودن شرکت در وقف مشارکتی در کشور؛ و نیز مقولاتی چون پدیده محوری، پیامدهای عملکرد، شرایط زمینه‌ای، شرایط علی، کنش‌ها و تعاملات و در نهایت مداخله‌گر شناسایی و استخراج شدند.

از این رو، ورود عناصر و مؤلفه‌های مدرن چون وقف مشارکتی باعث دگرگونی در نظام مدیریتی، هنجاری و معنایی، پیدایش اقتصاد مدرن و غیر سنتی، شیوه‌های مدرن زندگی، توزیع و خرید و ایجاد شکل جدیدی از مدیریت مسلط شده و در نتیجه ساختار اداره اوقاف به سمت حمایت از گسترش وقف مشارکتی سیستم در حرکت است. این نوع مدیریت در اوقاف، برخلاف شکل سنتی آن که ساده و مبتنی بر منابع محدود بود، مدیریتی است گسترده و مبتنی بر گسترش جذب منابع داخلی و خارجی (اجتماعی و...) دارای ابعاد متنوع اجتماعی، اقتصادی، معنوی، فرهنگی و تربیتی. باین حال، به تناسب

زیر ساخت‌های اجتماعی و فرهنگی وقف مشارکتی با استفاده از .../نجف‌لو، بابایی و پورجیلی

تغییرات در جذب وقف، مسائل و چالش‌های نوظهوری نظیر افزایش مشکلات اقتصادی، گسترش آسیب‌های، فرهنگی و زیست‌محیطی و... ایجاد شده و گسترش یافته‌اند. علاوه بر این‌ها، تحقیق حاضر نشان داد که جامعه هدف مورد مطالعه، نسبت به دگرگونی‌های وقف و نتایج و پیامدهای مثبت و منفی آن آگاه بوده و به‌طور بازنمایشانه و خود - تأملی به این تغییرات می‌اندیشند. در برخی موارد واکنش‌های سنتی از خود بروز می‌دهند که بیانگر درک و تفسیر آن‌ها از دگرگونی‌های سنتی ایجاد شده در محیط کار و فعالیت آنان است. از این‌رو، جامعه مورد مطالعه (واقفان و کارشناسان و مدیران اوقاف) نسبت به تغییرات ایجاد شده در این بعد از فعالیت خود به‌طور سنتی مقاومت نسبی دارند و هنوز وجود اشکال سنتی آشکارا یا تلویحاً بیانگر کارکرد نسبی شکل سنتی وقف و فعالیت و تداوم آن‌ها در مباحث مورد مطالعه است. مبحث مورد بررسی، علیرغم پذیرش عناصر و فرآیندهای مدیریتی نوین از جمله گرایش به وقف مشارکتی و استقبال از برخی تغییرات ایجاد شده در جامعه، به‌طور هم‌زمان نسبت به آنچه در حال رخ دادن است، حساسیت ارزشی و سنتی دارند. فعالان این حوزه، ضمن ابراز رضایت از شرایط نوین پیش‌آمده در اوقاف و امور خیریه، از تضعیف و نابودی برخی عناصر سنتی و ارزشی خود در زمینه فعالیت و کسب‌وکار، ابراز نگرانی می‌کنند.

بنابراین، در مطالعه حاضر، چالش‌های مثبت و منفی موجود در گسترش وقف مشارکتی مورد ارزیابی قرار گرفت. برای این منظور، محدوده تحقیق اداره کل اوقاف استان تهران در نظر گرفته شد. برای این منظور همان‌طور که اشاره شد، داده‌ها به‌صورت مصاحبه عمیق از کارشناسان سازمان امور پشتیبانی دام، کارشناسان سازمان اوقاف و امور خیریه، محققان دانشگاهی و شماری از واقفان، مشاهده اسناد و مدارک جمع‌آوری شده و مشاهده مستقیم محقق گردآوری شد. سپس با استفاده از تئوری بنیانی، موانع و مشکلات و همچنین مزایا و محاسن وقف مشارکتی جهت بهبود عملکرد این سیستم استخراج گردید.

نتایج نشان داد که پنج چالش اصلی اثرگذار بر گسترش وقف مشارکتی، شامل عملکرد ضعیف و عدم توسعه زیرساخت‌های اجتماعی و فرهنگی، مشکلات و موانع متعدد جذب وقف در فرایند جذب وقف مشارکتی، اثرات منفی عدم گسترش وقف مشارکتی بر کیفیت، اجتماعی و محیط‌زیستی، اقتصادی، فرهنگی، معنوی و تربیتی، عدم توجه به واقفان و خیران و ترجیحات موقوف علیهم و پایین بودن مشارکت افراد در وقف و امور خیریه می‌باشد. از سوی دیگر، ۲۸ کد فرعی تأثیرگذار بر ارزیابی عملکرد سازمان اوقاف و امور خیریه شناسایی شد که در قالب پنج کد اصلی شامل پدیده محوری (ادغام ۸ مقوله کلیدی)، پیامدهای عملکرد (ادغام ۵ مقوله کلیدی)، شرایط زمینه‌ای (ادغام ۴ مقوله

فصلنامه رهیافت‌های نوین مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی، دوره ۴، شماره ۱۶، زمستان ۱۴۰۳

کلیدی)، شرایط علی (ادغام ۵ مقوله کلیدی)، کنش‌ها و تعاملات (ادغام ۳ مقوله کلیدی) و درنهایت مداخله‌گر (ادغام ۴ مقوله کلیدی) شناسایی شدند که به‌نوعی می‌توان از آن‌ها به مزایا و محاسن شناسایی‌شده در به‌کارگیری وقف مشارکتی در وقف مورد بحث تعبیر کرد.

بر اساس یافته‌های فوق الزامات زمینه‌ای عملکرد سازمان اوقاف و امور خیریه و خدمات پایدار شامل چهار مقوله عوامل اقتصادی و اجتماعی، محیط فن‌آوری، محیط سیاسی هستند. محیط‌زیست یکی از عناصر کلیدی از خط‌مشی سه‌گانه پایداری و یک واسطه برای موضوعاتی مانند تغییرات آب‌وهوا و افزایش قیمت انرژی بوده است. بسیاری از سازمان‌ها باید آگاه باشند که اگر مسئولیت اجتماعی به‌خوبی اجرا شود می‌تواند باعث دسترسی آسان‌تر به پیشرفت کشور در حوزه‌های اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و... شود. این امر، مزایایی شامل کاهش هزینه، افزایش جذب وقف، افزایش بهره‌وری و ایجاد فرصت‌های بیشتر برای دسترسی به کسب منابع جدید است. از جمله عوامل محیط فن‌آوری مؤثر بر عملکرد سازمان اوقاف و امور خیریه میزان هزینه دولت در تحقیق و توسعه فن‌آوری‌های شرکت‌های تولیدی، بهبود بهره‌وری شرکت‌های تولیدی از طریق به‌کارگیری فن‌آوری اطلاعات، مطلوب بودن سرعت ارتباطات و کیفیت تبادل اطلاعات در شرکت‌های تولیدی، توجه دولت بر توسعه زیرساخت‌های فن‌آوری اطلاعات در بخش جذب منابع است. در الزامات زمینه‌ای عوامل محیط سیاسی چون نقش نهادهای سیاسی بر مسائل داخلی سازمان اوقاف و امور خیریه، بروز مسائل داخلی متأثر از رویه‌های خارج از کنترل مدیران اوقاف، وجود کانال‌های ارتباطی سیاسی رسمی و غیررسمی، توجه به استانداردها و خط‌مشی‌های سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی بر جذب و گسترش وقف مشارکتی مؤثر هستند.

نتیجه‌گیری

به‌عنوان نتیجه نهایی می‌توان گفت، اگرچه گسترش وقف در زمینه‌های اجتماعی: استحکام پیوندهای اجتماعی اعم از خانواده و...؛ ایجادکننده و گرمی‌بخش وفاق و دوستی؛ به وجود آورنده مؤسسات و سازمان‌های جدید اجتماعی و رفاهی؛ ایجادکننده و توسعه‌دهنده شهرها و روستاها؛ ایجادکننده و توسعه‌دهنده شهرها و روستاها؛ تأمین‌کننده منابع و ابزار مورد نیاز مردم؛ کاهش‌دهنده فاصله طبقاتی؛ پرورش روحیه خودباوری مقدمه خداباوری؛ آرامش‌بخش و آرام‌کننده دردها و آلام مردم و... در بخش اقتصادی، توسعه‌دهنده کشاورزی و دامداری؛ پدیدآورنده و احیاکننده بسیاری از مشاغل؛ ایجادکننده و توسعه‌دهنده صنعت و معدن؛ ایجادکننده و توسعه‌دهنده علوم پزشکی...؛ باعث رشد و بالندگی ثروت‌ها و توانایی‌های جامعه؛ موجب فناوری و توسعه تحقیقات؛ بسیار کارآرا در زمینه اشتغال‌زایی؛ توسعه گردشگری و صنعت توریسم؛ افزایش بهره‌وری به‌عنوان اساسی‌ترین محور اقتصاد؛ نقش اساسی در گسترش صادرات و واردات و...؛ معرفی دین و نهادینه خداباوری؛ رشد خصایل خوب انسانی همچون فداکاری و گذشت؛ در بخش فرهنگی: ایجاد و توسعه نهادهای فرهنگی؛ معرفی جهان اسلام به

زیر ساخت‌های اجتماعی و فرهنگی وقف مشارکتی با استفاده از .../نجف‌لو، بابایی و پورجلی

بیگانگان؛ معرفی تشیع سرخ علوی و حکومت ولایی؛ توسعه کتاب و کتاب‌خوانی؛ توسعه هنر در کلیه رشته‌ها؛ حفظ میراث فرهنگی؛ تشکیل و گسترش همایش‌ها، کنگره‌ها و کنفرانس‌ها؛ چاپ نشریات برای بالا بردن آگاهی‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی؛ حفاظت و حراست و بازسازی اماکن متبرکه؛ نقش اساسی؛ در ایجاد و توسعه مدارس و بیمارستان‌ها و مساجد و تکایا ضروری است، اما وقتی نوبت به وقف مشارکتی می‌رسد، تعداد کمی از افراد رویکرد درستی را اتخاذ می‌کنند.

بسیاری از کسب‌وکارها و امورات ساخت‌وساز بیمارستان‌ها و... با تلاش و وقف‌های معمولی امکان پذیر نخواهد بود؛ بنابراین بهترین راه گسترش پدیده وقف مشارکتی است. محقق با صرف ماه‌ها زمان جهت مطالعه سازمان‌های اوقاف و امور خیریه اداره کل اوقاف استان تهران، تلاش کرد تا به این معضل و سایر معضلات وقف مشارکتی در سازمان مذکور بپردازد. بر اساس نتایج تحقیق، مشخص شد که انجام امورات اجتماع، اقتصادی، فرهنگی، معنوی و تربیتی و... تنها با وقف مشارکتی، سازگار و هم‌سو بوده و به نتیجه خواهد رسید.

پیشنهاد‌های تحقیق

۱. با افزایش روزافزون تورم و با توجه به توسعه روزافزون کشور، ضرورت ایجاد و توسعه وقف مشارکتی در جهت برآوردن نیازهای موقوف علیهم شامل وقف بر اساس نیازهای موقوف علیهم در زمینه‌های اجتماعی، مانند ساخت بیمارستان‌ها و کتابخانه‌ها و...؛ و ایجاد مراکز فرهنگی و... از طریق ارائه منابع وقفی، ارائه خدمات ویژه به موقوف علیهم و... احساس می‌گردد.

۲. می‌توان انتظار داشت مدیران اوقاف با به‌کارگیری راهبردهای حاصل از پژوهش حاضر شامل برنامه‌ریزی ارتقای عملکرد وقف، سیاست‌گذاری و... در قالب پیشنهاد‌های اجرایی، به پیامدهای مورد انتظار شامل بهبود همکاری مشترک در بخش‌های مختلف مدیریتی، بهبود کیفیت خدمات، ارتقاء جایگاه حرفه‌ای پرسنل دست یابند.

۳. در تحقیقات آتی می‌توان برای سنجش عملکرد اوقاف از دیگر شیوه‌های وقف مشارکتی، مانند تأثیر سطح به اشتراک‌گذاری اطلاعات میان اعضای اوقاف و کیفیت به اشتراک‌گذاری اطلاعات، ارتباط با موقوف علیهم استفاده نمود.

۴. مدل‌های مفهومی ارائه‌شده در وقف با استفاده از شواهد حکایتی و تجربی موجود در ادبیات به‌دست آمده و هیچ‌گونه اعتبارسنجی در آن انجام‌نشده است. انجام تحقیقات بیشتر در مورد تأثیر شیوه‌های مدیریت وقف در عملکرد وقف مشارکتی، چه از نظر آزمایش الگوی ارائه‌شده در اینجا و هم برای درک بیشتر این رشته، ضروری است.

منابع

- ۱) حائری (یزدی)، محمدحسن، (۱۳۸۰)، "وقف در فقه اسلامی و نقش آن در شکوفایی اقتصاد اسلامی"، بنیاد پژوهش‌های اسلامی، مشهد، ص ۴۹.
- ۲) معراجی، سعید، (۱۳۸۵)، "سنت ماندگار"، بنیاد پژوهش و توسعه‌ی فرهنگ وقف، تهران، ص ۹۴.
- ۳) مجلسی، محمدباقر، (۱۴۰۳ ق)، "بحارالانوار"، ج ۴۴، لبنان، بیروت: مؤسسه الوفاء.
- ۴) الشریف، محمد مهدی؛ کیوانی هفشجانی، داریوش، (۱۴۰۱)، «وضعیت حقوقی اموال مؤسسات خیریه پس از انحلال آن‌ها»، پژوهشنامه مطالعات وقف و امور خیریه.
- ۵) مرتضوی، مهدی؛ محمدی دوست، حسین؛ دشتی، راضیه، (۱۴۰۱)، «طراحی الگوی حکمرانی نظام وقف در ایران (با تأکید بر نقش امنا)»، پژوهشنامه مطالعات وقف و امور خیریه.
- ۶) مصباحی مقدم، غلامرضا؛ میسمی، حسین؛ عبدالهی، محسن؛ قائمی اصل، مهدی، (۱۳۹۰)، «وقف به‌مثابه منبع تأمین مالی خرد اسلامی. ارائه الگوی تشکیل مؤسسات تأمین مالی خرد وقفی در کشور»، دوره ۲، ش ۵، شماره پیاپی ۵، صص ۱۳۰ - ۹۱.
- ۷) میراحمدی، منصور، (۱۴۰۱)، «وقف و حکمرانی مردمی»،
- ۸) میرحسینی، زهرا؛ پیش‌دار، ساناز؛ بیگ محمد بالانجی، نشمیل، (۱۴۰۱)، «چالش‌ها و مسائل انجام امور خیر در مناطق حاشیه‌نشین»، پژوهشنامه مطالعات وقف و امور خیریه.
- ۹) خمینی، روح‌ا... (۱۳۹۰) تحریر الوسیله. مترجم: علی اسلامی. قم: انتشارات جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.
- ۱۰) خومحمد خیرآبادی، سعید، (۱۳۸۰)، مقاله‌ی «نقش فرهنگ وقف در توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی».
- ۱۱) ارجمند نیات تبریز، علی، (۱۳۸۰)، مقاله‌ی «نگرشی نو در زمینه‌ی وقف و توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی کشورها».
- ۱۲) مهتدین، (۱۳۸۶)، ماهنامه‌ی فرهنگی، سیاسی اجتماعی داخلی سازمان اوقاف و امور خیریه، صص ۱۹ و ۵۸.
- ۱۳) میراث جاویدان، زمستان ۱۳۸۵ فصلنامه فرهنگی، تحقیقی، اجتماعی و تاریخی شماره ۳۸، صص ۱۵-۲۰.
- ۱۴) میراث جاویدان، ۱۳۷۲، سال اول، شماره دوم، ص ۸.

زیر ساخت‌های اجتماعی و فرهنگی وقف مشارکتی با استفاده از .../نجف‌لو، بابایی و پورجلی

- 15) Bradshaw, P. (2009). A contingency approach to nonprofit governance. *Nonprofit Management and Leadership*, 20(1), 61-82.
- 16) Cornforth, C., and C. Simpson. (2002). Change and Continuity in the Governance of Nonprofit Organizations in the United Kingdom: The Impact of Organizational Size. *Nonprofit Management and Leadership*, 12 (4), 451–70.
- 17) Gao, Xiang; Zhenhua Gu; Zhan Wang; (2020). A Choice Model of University Endowments Governance. *The B.E. Journal of Theoretical Economics*, 21(1). 269-285. doi:10.1515/bejte-2019-0136 .

یادداشت‌ها:

1. Gao.

Social and Cultural Infrastructures of Participatory Endowment Using the Qualitative and Quantitative Delphi Method

Receipt: 24/12/2024 Acceptance: 27/01/2025

Mansour Najaflo¹
Mahboubeh Babaei²
Robabeh Pourjabali³

Abstract

Endowment and promotion of endowment culture in Islam are very important and extensive topics. Also, the role of endowment as a civil matter arising from the high Islamic culture in developing social and cultural infrastructures and organizing the issues and problems of the society is not hidden from anyone. Endowment is one of the best charitable deeds and in order to enable everyone to participate in this good tradition, the Endowment and Charity Affairs Organization has designed a path called participatory endowment. The aim of the research is to present an applied model of participatory endowment using the qualitative and quantitative Delphi method. The research method was classified as descriptive-analytical research in terms of nature and method and was carried out using the Delphi method. Philosophically, the research has an interpretive approach and a developmental orientation; Therefore, in terms of the applied purpose, in terms of the nature and collection of descriptive-survey data, it is a mixed type that uses both qualitative data from the expert panel and quantitative data from the survey to collect and analyze data. The research findings showed that the most effective motivations of endowments are: religious, serving others, and spreading science and knowledge in society in order to develop social and cultural infrastructure.

Keywords

Endowment, participatory endowment, development of social and cultural infrastructure.

1-PhD student, Department of Social Sciences, Zanjan Branch, Islamic Azad University, Zanjan, Iran. mnajaflo1392@gmail.com

2-Assistant Professor, Department of Social Sciences, Zanjan Branch, Islamic Azad University, Zanjan, Iran. (Corresponding Author) mahboobe.babaei@iau.ac.ir

3-Assistant Professor, Department of Social Sciences, Zanjan Branch, Islamic Azad University, Zanjan, Iran. ropo.zanjan.iau.ir@gmail.com